

Булгакова О.Ю.¹

Особистісно-типове та діяльнісно-ситуативне як протилежності
у складі соціальної взаємодії

¹ Булгакова Олена Юрійівна, кандидат психологічних наук, доцент,
Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна

Анотація. Розглядаються стратегічні аспекти взаємодії, які ґрунтуються на особистісному досвіді і особистісних смислах суб'єкта. Визначається психологічна структура у складі соціальної взаємодії, які впливають на перебіг інтерактивних відношень. Психологічними структурами мають бути такі, що мають відношення до визначення стратегічних та тактичних аспектів взаємодії. Якщо перші сходять до особистісного досвіду і пов'язані із системою особистісних смислів суб'єкта, то другі передбачають використання його інтелектуального потенціалу. В даному випадку ми маємо говорити про виникнення певної функціональної системи, яка утворюється особистісно-типовим і діяльнісно-ситуативним, як протилежностями. Розглядається ситуативний досвід як створення усвідомлених моделей у значенні основи тактичних установок, які вказують на значущість принципу системної адитивності (системного додавання) для зображення механізму їх доцільних змін шляхом усвідомлення відповідних причинно-наслідкових залежностей. Для створення усвідомлених стратегічних моделей і, отже, особистісно-типових установок можна використовувати дані про співвідношення актуального і ідеального «Я», отримані за допомогою тесту Т.Лірі, як показник тенденції розвитку. Усвідомлення тенденції розвитку шляхом раціоналізації власних інтерактивних обставин у співвідношенні уявлень про себе в актуальному та ідеальному аспектах є, на нашу думку, основним механізмом, який визначає зміну стратегічних (особистісно-типових) конструктів. Стратегічні та тактичні установки, які за певних умов потребують корекції, можуть бути перетворені на такі, які відповідають вимогам конструктивності у соціальній взаємодії, на основі принципів раціоналізації, переносу, адитивності шляхом використання даних щодо тенденції особистісного розвитку у просторі параметрів актуального та ідеального «Я». Тактичні аспекти взаємодії визначаються інтелектуальним потенціалом його учасників. Формулюється висновок про стратегічні і тактичні установки учасників як інтерактивну психологічну основу взаємодії.

Ключові слова: соціальна взаємодія, особистість, діяльність, установки.

Соціальна взаємодія у системі «суб'єкт – суб'єкт» має ознаки, що належать як до об'єктивної (соціально-рольові відносини), так і до суб'єктивної реальності. Об'єктивні обставини визначаються змістом ситуації, в якій ми вбачаємо ознаки задачі (соціально-рольова задача), що має бути розв'язана за умов поєднання зусиль учасників. Останнє передбачає адекватне розуміння сутнісних ознак ситуації і бачення шляхів для досягнення результату, який впливає із співвідношення сутнісних ознак («логіка» шуканого результату, співвідношення дій, регламентованих ролями). Суб'єктивні обставини ми вбачаємо в особливостях минулого досвіду, в якому відтворюються усталені схеми соціумної активності (поведінка, спілкування, діяльність) у системі «суб'єкт – суб'єкт».

Соціальна взаємодія [6, 8, 9, 10, 12] зазвичай розглядається як поперемінний обмін «діячів» діями, які впливають із змісту інтерактивної ситуації. Оскільки сам термін «взаємодія» містить ознаку взаємності, остільки будь-які інтерактивні відносини (взаємини) ґрунтуються на певних обставинах, за умов яких відбувається мінімальне або максимальне поєднання учасників ситуації відповідно до її змісту. Таке поєднання відбувається, як правило, ненавмисно, стихійно, і у багатьох випадках залежить від індивідуально-психологічних якостей учасників.

Метою статті є визначення психологічних структур у складі соціальної взаємодії, які впливають на перебіг інтерактивних відношень.

На нашу думку, такими психологічними структурами мають бути такі, що мають відношення до визначення стратегічних та тактичних аспектів взаємодії. Якщо перші сходять до особистісного досвіду і пов'язані із системою особистісних смислів суб'єкта, то другі передбачають використання його інтелектуального потенціалу. В даному випадку ми маємо говорити про виникнення певної функціональної системи, яка утворюється особистісно-типовим і діяльнісно-ситуативним як протилежностями.

Можливі наступні сполучення особистісно-типового (ОТ) та діяльнісно-ситуативного (ДС): а) особистісно-типове переважає у порівнянні із діяльнісно-ситуативним (ОТ > ДС); б) діяльнісно-ситуативне переважає над особистісно-типовим (ДС > ОТ); в) особистісно-типове проявляється згідно умов діяльнісно-ситуативного (ОТ = ДС). Відтак, в інтерактивній діаді «суб'єкт – суб'єкт» можуть бути різні відношення особистісно-типового та діяльнісно-ситуативного, наприклад, S1 (ОТ > ДС) + S2 (ОТ > ДС) (переважають прояви сталих особистісних характеристик обох учасників, або S1 (ОТ > ДС) + S2 (ДС > ОТ) (один із учасників дотримується усталених варіантів поведінки, а інший орієнтується на

зміст ситуації).

Стратегія розглядається як послідовність думок і дій, необхідних для отримання результату або набуття досвіду, яка сходиться до структури суб'єктивності, що упорядкована у лінійній моделі ТОТЕ [18]. Вона визначається також як: а) загальний принциповий шлях [2]; б) планування та керівництво, засноване на правильних прогнозах з метою досягнення певних практичних *результатів* [7]; в) форма організації людських взаємодій [16]; г) послідовність думок і поведінки, що повторюється і стійко приводить до певного *результату* [11]; д) певна послідовність розумових і поведінкових актів, направлених на досягнення конкретної мети [1].

Розглядаючи особистість як цілісне системне суб'єктне утворення, до складу якого належать усталені психічні явища, що сходять до минулого соціумного досвіду – *особистісні моделі поведінки* [4, с. 128], ми маємо вказати на такі найбільш загальні ознаки, як соціальність, активність, конструктивність, що у найбільшій мірі визначають змістовні характеристики особистості і, отже, на нашу думку, і соціальної взаємодії.

Це означає, що соціальна взаємодія за будь-яких обставин містить психологічні ознаки, що вказують на особливості взаємин (рольова або особистісна модель), ставлення (прибудова зверху, знизу, поряд, за А.Б.Добровичем), особливості інтелекту, освіченості, освіти, культури тощо.

Ознака соціальності, у цілому, вказує на те, наскільки соціумні моделі поведінки, у першу чергу, культура поведінки, засвоєні особою і відтворюються у ситуаціях взаємодії. Ознака активності є показником здатності виконувати ті чи інші завдання, продиктовані змістом ситуації і, отже, показником функціональної спроможності, що сходиться до загального особистісного та діяльнісного досвіду, пов'язаного із виконанням ситуативних завдань різного змісту і складності. На відповідну увагу заслуговує і ознака конструктивності, що вказує на значущість такої надсистемної якості, як «Ми-результат» – вимагає системної підпорядкованості учасників ситуації у «Ми-суб'єкті».

Оскільки ознака соціальності сходиться до позитивного соціумного досвіду, і виявляється в установці на позитивну взаємодію із соціумом, остільки особистісні моделі, в яких присутня ознака соціальності, не тільки сприяють засвоєнню нових соціумних правил взагалі [4, с. 128], але й правил взаємодії у конкретній даній ситуації. Негативний соціумний досвід (ознака асоціальності) не тільки утруднює встановленню інтерактивних контактів у соціальній взаємодії, але й негативно впливає на розуміння конкретної соціумної ситуації під впливом переносу не-

гативного досвіду на розуміння і прийняття її правил.

Відповідно до ознаки соціальності (установка на позитивну взаємодію) участь у взаємодії може мати додаткові ознаки конструктивності (доцільне пристосування до умов взаємодії), поле- незалежності (самостійності) або полезалежності (несамостійності).

Таким чином, стратегічний аспект у соціальній взаємодії визначається загальними установками особистості щодо мети, які сходять до її загального соціумного досвіду, домінантності/недомінантності як особистісної риси, її програми життєдіяльності у цілому.

Соціальна взаємодія у системі «суб'єкт – суб'єкт» притаманне супідрядне сполучення установок, які визначають додаткові особистісні та діяльнісно-ситуативні («підтекстові») ознаки. Найбільше значення для «підтексту» взаємодії мають особистісні установки (готовність бути особистістю певного типу), які вже на початку виникнення ситуації взаємодії вказують на вихідні позиції її учасників. Наприклад, готовність бути авторитарною, домінантною особистістю або особистістю підкорюваною, недомінантною вже на самому початку накладає певний відбиток на вербальні, паралінгвістичні ознаки мовлення учасників у взаємодії у плані свого роду демонстрації власних особистісних характеристик, які є її постійними, усталеними ознаками.

Діяльнісно-ситуативне в соціальній взаємодії пов'язане, на нашу думку, із такими поняттями, як ситуація, ситуативна задача, розуміння, розв'язання задачі, а також з таким явищем, як прийняття рішення. Якщо особистісно-типове є відображенням особистісного соціумного досвіду і відповідних йому установок, та у випадку із діяльнісно-ситуативним аспектом соціальної взаємодії ми маємо враховувати особливості сприйняття і розуміння ситуації як певної прагматичної задачі кожним із учасників, що взаємодіють.

У понятті «ситуація» виділяють такі ознаки, як: 1) візуальна і просторова інформація; культуральні схеми поведінки; часові, причинно-наслідкові, оцінні характеристики; 2) тема, пов'язані з нею думки; побудова дискурсу і його оцінювання; результат, узагальнення, підсумок (Clark Н.Н., Bly В, 1955); 3) соціальний статус (значущість, вплив, активність), солідарність (досягнення загальної мети, забезпечення спільних зобов'язань), задоволення міжособистісними контактами (Danziger К., 1976); 4) прагматичні (культуральні, вербальні, просторово-часові, причинно-наслідкові характеристики) і дискурсивні характеристики (діяння, вплив, інтеграція) [за 4].

Якщо перенести на поняття «ситуація» такі ознаки поняття «задача», як: а) вимоги (мета); б) умови (відоме); в) шукане (невідоме), що формулюється в питанні; г) певні зв'язки і залежності між елементами, за рахунок яких здійснюються пошук і визначення невідомих елементів через відомі; д) прийняття особою до розв'язання; е) переформулювання та довизначення задачі; ж) пошук способу її розв'язання [15, с. 119 – 120]; з) висунення гіпотез (усвідомлених, інтуїтивних); і) побудови планів і стратегій розв'язання [14, с. 106 – 107], то поняття «поведінка у ситуації» отримує такі ознаки, як довизначення, пошук способу її розв'язання, прийняття рішення, висунення гіпотез, розв'язання.

Якщо виходити із уяви про одиницю соціальної взаємодії як взаємодію у системі «суб'єкт – суб'єкт», то у цій системі ми помічаємо об'єктивні (ситуація взаємодії, завдання взаємодії, задача взаємодії, соціальні ролі) та суб'єктивні складові (рольові очікування, аранжування ролі, розуміння ситуації тощо).

Особистісно-типове та діяльнісно-ситуативне у складі функціональної системи ґрунтуються на поєднанні дій учасників з метою отримання спільного результату. У даному випадку можливі варіанти, де розв'язання данної задачі є: а) умовою збагачення досвіду; б) наслідком використання минулого досвіду. Перший випадок є випадком позитивного впливу «функціональних вимог» на «функціональні можливості» (В.Г. Асєєв). У другому випадку функціональні можливості знаходяться у межах відповідності до функціональних вимог, де збільшення вимог призводить до функціональної відмови від намагання отримати результат або до безрезультатної стереотипної дії. У ситуації взаємодії має за певних умов відбуватися поєднання функціональних можливостей учасників, за рахунок якого здійснюється приєднання до суб'єктності іншого і збагачення власного досвіду шляхом засвоєння схем розв'язання спільної задачі.

Виходячи з того, що функціональні вимоги не тільки стимулюють розвиток функціональних можливостей, але й утворюють умови для виникнення відповідних установок, ми можемо вказати на можливість відображення соціальної взаємодії у системі «суб'єкт – суб'єкт» у вигляді її установочної моделі.

Минулий досвід, який відображується у відповідних установках, може бути відображений у шкалі стратегічних (особистісні, соціальні, діяльнісні) та тактичних установок (ситуативно-особистісні, ситуативно-діяльнісні, поведінкові, операційні) з доданням ознак позитивнос-

ті/негативності, міри відповідності функціональним вимогам.

Оскільки взаємодія як така передбачає поєднання учасників у прагматичному концепті «Мисуб'єкт», остільки виникає необхідність у «вирівнюванні» участвовок окремих суб'єктів. На нашу думку, корекція установок можлива за умов дотримання принципів раціоналізації досвіду, переносу раціоналізованої схеми на умови застосування стратегічних та тактичних установок. Загальна схема корекції установок у соціальній взаємодії має відбуватися у послідовності конструктивних обговорень змістовних логічних складових ситуативної задачі з урахуванням відповідних причинно-наслідкових залежностей. Наступним кроком має бути акцентування суттєвих змістовних елементів ситуації як її логічних (суб'єктних, предикативних) складових та перенос схеми розв'язання ситуативної задачі на аналогічні ситуації.

Якщо розглядати ситуативний досвід як створення усвідомлених моделей [3] у значенні основи тактичних установок, то необхідно вказати на значущість принципу системної адитивності (системного додавання) для зображення механізму їх доцільних змін шляхом усвідомлення відповідних причинно-наслідкових залежностей.

Для створення усвідомлених стратегічних моделей і, отже, особистісно-типових установок можна використовувати дані про співвідношення актуального і ідеального «Я», отримані за допомогою тесту Т.Лірі, як показник тенденції розвитку. Усвідомлення тенденції розвитку шляхом раціоналізації власних інтерактивних обставин у співвідношенні уявлень про себе в актуальному та ідеальному аспектах є, на нашу думку, основним механізмом, який визначає зміну стратегічних (особистісно-типових) конструктивів.

Особистісно-типове у складі соціальної взаємодії проявляється у стратегічних установках (особистісні, соціальні, діяльнісні), які у своєму «психологічному підтексті» вказують на те, що належить до особистісних смислів даної особи, що конкретизуються у контексті даної інтерактивної ситуації. Стратегічні установки впливають на конкретизацію змісту та перебігу соціальної взаємодії.

Стратегічні та тактичні установки, які за певних умов потребують корекції, можуть бути перетворені на такі, які відповідають вимогам конструктивності у соціальній взаємодії, на основі принципів раціоналізації, переносу, адитивності шляхом використання даних щодо тенденції особистісного розвитку у просторі параметрів актуального та ідеального «Я».

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Словарь конфликтолога. / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов, 2009
2. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. 3-е издание. – Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 672 с.
3. Булгакова О.Ю. Усвідомлення небезпечної поведінки дітьми підліткового віку: Дис. ... канд. психол. наук. Одеса, 2004.
4. Велитченко, Л.К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу: Монографія / Л.К. Велитченко. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2005. – 355 с.
5. Волков Ю.Г. Социология. \Учебник для студентов вузов; Под ред. В.И. Добренкова. 2-е издание. – М.: Социально-гуманитарное издание.; Р/н Д: Феникс, 2006. - 572 с.
6. Добренков В.И. Социология: Краткий курс/ Добренков В.И., Кравченко А.И.. М.: Инфра-М., 2008. - 231с.
7. Жмуров В.А. Большая энциклопедия по психиатрии, 2-е изд., 2012
8. Ионин, Л. Г. «Социология культуры» Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. – 427 с.
9. Кравченко А.И. Общая социология: учебное пособие для вузов – М.: Юнити, 2008. - 479с.
10. Кравченко С.А. Социология: парадигмы через призму социологического воображения. Учебник для ВУЗов. 2-е издание, переработанное и дополненное. – М.: «Экзамен», 2004. – 624 с.
11. Я. Мак-Дермот. Краткий глоссарий НЛП
12. Орлова И.Б. Введение в социологию исторического знания / И.Б. Орлова. – М.: Наука, 2009. – 248 с.
13. Осипов Г.В., Москвичев Л.Н. и др. (ред.) Социология. Основы общей теории 2-е изд., испр. и доп. – М.: Норма, 2008. - 912 с.
14. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.
15. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
16. Стратегическая психология глобализации: Психология человеческого капитала. Глоссарий/ Под науч. ред. А. И. Юрьева, 2006
17. Фролов С.С. Социология. Учебник для высших учебных заведений. – М.: Наука, 2006. - 320с.
18. Холл М., Боденхаммер Б. 51 метапрограмма НЛП. Основные понятия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/823/word/strategija>
19. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности/ В.А. Ядов. – 3-е изд., испр. – Москва: Омега-Л, 2007. – 567 с.

Bulgakova O. Personality-typical and action-situational As opposed to as a part of social interaction

Abstract. We consider the strategic aspects of interaction, based on personal experiences and personal meanings of the subject. Determine the psychological structure in the social interactions that influence the course of interactive relationships. Psychological structure must be such that are relevant to determining the strategic and tactical aspects of interaction. If the first back to personal experience and the related system of personal meanings of the subject, the latter involving the use of its intellectual potential. In this case we are talking about the emergence of a functional system that forms a typical student-and action-situational as opposites. Consider situational experience as conscious creation of models in the sense of tactical basis, which indicates the significance of the principle of additivity of the system (system enclosure) to describe the mechanism of change through appropriate awareness of the relevant causal relationships. To create a conscious strategic models and hence personal-typical settings, using data on the ratio of actual and ideal "I" obtained by T.Liri test as an indicator of trends. Understanding trends by streamlining their interactive circumstances in relation representations of themselves in the actual and ideal aspects are, in our opinion, the main mechanism that determines the change in policy (student-model) constructs. Strategic and tactical installations that under certain conditions require correction can be converted into those that meet the requirements of constructive social interaction, based on the principles of rationalization, transfer, additivity by using data on trends in personal development in the parameter space of actual and ideal "I". Tactical aspects of interaction are determined intellectual potential of its participants. Formulated opinion on strategic and tactical participants as an interactive installation based psychological interaction.

Keywords: social interaction, personality, activity settings.

Булгакова Е.Ю. Личностно-типическое и деятельностно-ситуативное как противоположности в составе социального взаимодействия

Аннотация. Рассматриваются стратегические аспекты взаимодействия, основанные на личном опыте и личностных смыслах субъекта. Определяется психологическая структура в составе социального взаимодействия, которые влияют на ход интерактивных отношений. Психологическими структурами должны быть имеющие отношение к определению стратегических и тактических аспектов

взаимодействия. Если первые восходят к личностного опыта и связаны с системой личностных смыслов субъекта, то вторые предполагают использование его интеллектуального потенциала. В данном случае мы должны говорить о возникновении определенной функциональной системы, которая образуется личностно типичным и деятельностно-ситуативным, как противоположностями. Рассматривается ситуативный опыт как создания осознанных моделей в значении основы тактических установок, указывают на значимость принципа системной аддитивности (системного добавления) для изображения механизма их целесообразных изменений путем осознания соответствующих причинно-следственных зависимостей. Для создания осознанных стратегических моделей и, следовательно, личностно-типичных установок можно использовать данные о соотношении актуального и идеального «Я», полученные с помощью теста Лири, как показатель тенденции развития. Осознание тенденции развития путем рационализации собственных интерактивных обстоятельств в соотношении представлений о себе в актуальном и идеальном отношениях является, по нашему мнению, основным механизмом, который определяет изменение стратегических (личностно-типовых) конструктов. Стратегические и тактические установки, которые при определенных условиях требуют коррекции, могут быть превращены в такие, которые соответствуют требованиям конструктивности в социальном взаимодействии, на основе принципов рационализации, переноса, аддитивности путем использования данных о тенденции личностного развития в пространстве параметров актуального и идеального «Я». Тактические аспекты взаимодействия определяются интеллектуальным потенциалом его участников. Формулируется вывод о стратегические и тактические установки участников как интерактивную психологическую основу взаимодействия.

Ключевые слова: социальное взаимодействие, личность, деятельность, установки.